

САЯСИ ИСЛАМИЗМ: ИСЛАМИЗМНЕН ПОСТИСЛАМИЗМГЕ

Н. Байтенова, Ж. Жорабек

АҢДАТПА

Исламизм – қазіргі уақыттағы ең күрделі әлеуметтік құбылыстардың бірі, бұл өте қарқынды идеялық және саяси күрес жүріп жатқан көп қырлы, өзгермелі және гетерогенді қозғалыс. Постисламизм идеясының айрықша ерекшелігі – олардың жаһандану әлеміндегі демократия принциптерімен үйлесуге ұмтылысы. Исламизмнен айырмашылығы, постисламизм жеке адамның міндеттерінің орнына оның құқықтарына баса назар аударады. Алайда, бұл прогрессивті идеялар исламизмнің толық алмастырушысы бола алмады, өйткені оның танымалдылығының төмендеуі ХІХ ғасырдың аяғында уақытша болды. ХХ ғасырдың басындағы парламенттік сайлаудағы бірқатар исламисттік партиялардың жетістіктері бұған дәлел болды. Мақалада исламизм мен постисламизм анықтамасы және оның негізгі ағымдары, сипаттары мен көріністеріне талдау жасалынған. Жұмыстың мақсаты – исламизм мен постисламисттік пікірталаста анықталған нақты түсініктерді талдау және қарастыру, Исламисттік көзқарастан, постисламисттік көзқарасқа ауысу сипатына талдау жасалынды. Мақаланың негізгі әдіснамасы баспа басылымдары мен электрондық мақалалардың контент-талдауы болып табылады. Зерттеу сонымен қатар ислам догмалары туралы соңғы мәліметтер негізінде талданды. Зерттеу жұмысын түсіндіретін индуктивті әдісті, исламизм мен постисламизмнің негізгі мазмұнын айқындау үшін дедуктивті әдіс қолданылды. Зерттеу барысында авторлар сонымен қатар исламдық ой сарапшыларының еңбектеріне жүгінді.

Түйін сөздер: саяси ислам, исламизм, постисламизм, либералды, зайырлы, көзқарастардың өзгерісі.

Әл-Фараби атындағы
Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Ж.Г. Жорабек,
00077-94@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Байтенова Н.Ж.,
Жорабек Ж.Г. Саяси
исламизм: исламизмнен
постисламизмге
// Адам әлемі. – 2024.
– № 1 (99). – Б. 143-150.

Политический ислам: от исламизма к постисламизму

Аннотация. Исламизм - одно из самых сложных социальных явлений в настоящее время, это многогранное, изменчивое и неоднородное движение, в котором идет очень интенсивная идейно-политическая борьба. Отличительной чертой идеи постисламизма является их стремление к сочетанию с принципами демократии в глобализирующемся мире. В отличие от исламизма, постисламизм подчеркивает права человека, а не его обязанности. Однако эти прогрессивные идеи не могли быть полной заменой исламизму, поскольку падение его популярности было временным в конце XIX века. Об этом свидетельствуют успехи ряда исламистских партий на парламентских выборах начала XX века. В статье дается определение исламизма и постисламизма и анализ их основных течений, характеристик и проявлений. Цель работы - проанализировать и рассмотреть конкретные понятия, выявленные в исламизме и постисламистской дискуссии, проанализировать характер перехода от исламистской точки зрения к постисламистской. Основной методологией статьи является контент-анализ печатных изданий и электронных статей. Исследование также было проанализировано на основе

последних данных об исламских догмах. Дедуктивный метод использовался для выявления основного содержания исламизма и постисламизма. В ходе исследования автор также обращается к трудам экспертов исламской мысли.

Ключевые слова: политический ислам, исламизм, постисламизм, либеральный, светский, эволюция взглядов.

Political Islam: From Islamism to Post-Islamism

Abstract. Islamism is one of the most complex social phenomena of our time; it is a multifaceted, volatile and heterogeneous movement in which there is a very intense ideological and political struggle. The distinctive feature of the idea of post-Islamism is their combination with the principles of democracy in a globalizing world. Unlike Islamism, post-Islamism emphasizes human rights over human responsibilities. However, these progressive ideas could not be a complete substitute for Islamism, as its decline in popularity was temporary in the late 19th century. The success of a number of Islamist parties in the parliamentary elections of the early twentieth century testifies to this. The article defines Islamism and post-Islamism and analyzes its main currents, characteristics and manifestations. The aim of the work is to analyze and examine the specific concepts identified in Islamism and post-Islamist discourse, to analyze the nature of the transition from the Islamist point of view to the post-Islamist one. The main methodology of the article is a content analysis of printed publications and electronic articles. The study was also analyzed on the basis of the latest data on Islamic dogma. The deductive method was used to determine the inductive method explaining the research work, the main content of Islamism and post-Islamism. In the course of the study, the author also refers to the works of experts in Islamic thought.

Keywords: Political Islam, Islamism, Post-Islamism, Liberal, Secular, The Evolution of Views.

Кіріспе

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басындағы маңызды тарихи құбылыстардың бірі болып «саяси ислам» немесе «исламизм» құбылысы болып табылады. Бүгінгі күнге дейінгі зерттеулер исламисттік көзқарастарды екі ойға бөліп қарастырды, біріншісі исламизм бұл – демократия мен мемлекеттілікті қолдайтын қалыпты исламизм, ал екіншісі – әскери және радикалды көзқарасты ұстанатын экстремистік исламизм. Ал кейбір зерттеулер екі ойды да саяси аренадағы жетістік емес екенін атап көрсетеді. Мысалы, Асеф Баят (2007), Гиллес Кепель (2003) және Оливер Рой (1994) исламизмнің екі түрі де ұлтты басқара алмады және халықтың ұмтылысын жүзеге асыра алмады деген қорытынды жасады. Сондықтан исламизм тәсіліне қадысты көптеген сындар мен жоққа шығарулар бар. Осыған байланысты зерттеу тақырыбының өзектілігі саяси исламизм түсінігін терең зерттеу, «исламизм» және «постисламизм» ұғымдарының мәні мен мағынасын ашу, атап айтқанда бұл қолданыстағы исламизмнің түрленуі ме әлде жаңа бағыт па деген сұрақтарға жауап іздеу болып табылады [1].

«Постисламизм» терминологиясы А. Баяттың еңбектерінің нәтижесінде кең танымалдыққа ие болып, Батыс дискурсында талқылана бастады. Батыс зерттеушілері постисламизмнің негізділігі мен нақты мазмұнына күмәнданған болатын. Оған дәлел ретінде, Франсуа Бургаттың (2003) «жарамдылық» терминін жоққа шығарып, оны терминологиялық қателік үшін айыптағанын айтуға болады. Өзінің еңбектерінде бұл постисламизмді қалыпты ету және исламшылдарды Батыстың серіктестеріне айналдыру, яғни заманауи, өзін-өзі растау және шынайылықты үйлестіру тәсілі (бұл, атап айтқанда, батыстық білім алған әйелдердің хиджабқа оралуы туралы) деп түсіндірген болатын [2].

Постисламизм идеясы көптеген зерттеушілер арасында қызығушылық танытты, соның бірі *Исламдық жаңғыру майданы* (IRF) исламизм принциптерін сыни көзқарастарын оның артықшылықтарымен байластыра отырып зерттеп, «постисламизм» идеясына қолдау білдірді. IRF постисламизмнің құрылымдық, толық және жақсы ұйымдастырылған идеяларын оның «Wacana Pemikiran Reformis Jilid

1' а» атты алғашқы кітабында ұсынды. Кітапта сонымен қатар, IRF-тің исламизм және постисламизм туралы идеялары, зайырлылық пен либерализм идеологиясымен араласпайтын ислам әлемінің саясатқа көзқарастары талданған [3].

Әдістеме

Тақырыптың мазмұнын ашуға және мәселені шешуге IRF (демократия, бостандық және әлеуметтік әділеттілік мәселелері бойынша интеллектуалды дискурсты ілгерілету үшін Интеллектуалды қозғалыс құрған үкіметтік емес ұйым) баспа басылымдары мен электронды мақалаларын түсіндіруге мүмкіндік беретін мазмұнды талдау және көзқарастардың одан әрі дамуын немесе құлдырауын көрсету үшін индукция әдісі қолданылды. Соның ішінде, Asef Bayat, Oliver Roy, Gilles Kepel, Husnul Amin, Ihsan Yilmaz, Ahmad Farouk Musa секілді авторлардың жұмыстарына үлкен назар аударылды. Сонымен қатар идеяларды талдау және дамыту үшін негіз ретінде пайдалануға болатын материалдар немесе құжаттар жиынтығына талдау жасалды. Исламизм мен постисламизмнің негізгі мазмұнын анықтау және жалпылау үшін дедуктивті әдіс қолданылды.

Исламизм және постисламизм дискурсы

Исламизм мен постисламизм дискурсын қалыптастырушысы Asef Bayat, оның идеясы Oliver Roy and Gilles Kepel зерттеулерінде жалғасын тапса, бұл терминология дұрыс түсіндірілмеген деп санайтын Francois Burgat сынына ұшырап, Tariq Ramadan (Куала-Лумпурдағы дәрісі) еңбектерінде қолдау таба алмады.

Исламизм мен постисламизм ғалымдар арасында әлі де сыни пікірталаста. Оны Husnul Amin, Ihsan Yilmaz, Ahmad Farouk Musa сияқты мұсылман зерттеушілері зайырлы және либералды сипатта ұсынған болатын. Husnul Amin Пәкістанның тарихи және саяси әсерінің нәтижесінде қалыптасқан постсекулярлық исламизмді ұсынды. Ahmad Farouk Musa Малайзияда

исламизмнің зайырлы тәжірибесін қабылдауды ұсынды. Алайда, Ihsan Yilmaz исламизм мен постисламизм арасында ешқандай айырмашылық жоқ деген қорытынды жасады. Оның айтуынша «Түркияның тарихи негізі исламистердің қазіргі қоғамға бейімделіп жатыр, ал постисламистер өздерінің исламисттік ерекшеліктеріне оралуы мүмкін», - деді.

Әр зерттеуге кеңірек тоқталатын болсақ, негізін қалыптастырушы Asef Bayat (1996) - Иран Тарихи фондындағы прогрессивті саяси күреске ұмтылған терең исламист. Ең алғаш постисламизм туралы «Постисламистік қоғамның келуі» деген кітабында жазды. Бұл кітапта Иран демократиясында саяси танымалдылыққа ие болу тәжірибесін, діни және консервативті билікке қарсы тұруды қарастырды. Ол исламизм көзқарасын дамытатын, жаңа саяси күресін білдіру үшін «постисламизм» терминологиясын қолданды. Ол зерттеулерін исламистердің адамдардың қажеттіліктері мен ұлттың ұмтылыстарын қанағаттандыра алмауынан туындаған мәселелерге арнады. Сондықтан ғалымдарды, белсенділерді және қоғамдық қозғалыстарды тарта отырып, Иран халқының мүдделерін қорғайтын жаңа саяси тәсілді ұсынды. Өз идеясын жылжыту мақсатында «Исламды демократиялық ету: әлеуметтік қозғалыстар және исламнан кейінгі бұрылыс», «Исламнан кейінгі революциялар», «Исламизмнен кейінгі: саяси исламның өзгеретін тұлғалары», «Исламизмнен кейінгі не?» еңбектерін жарыққа шығарды. Осылайша постисламизм идеясын қабылдау немесе жоққа шығару, оны дәлелдеу мен терең зерттеудің алғашқы қадамдары жасалды [4].

Бұл терминологияны одан әрі Kepel (2003) зерттеді. Ол радикалды мұсылмандық саяси күресті, әсіресе жауынгер исламистерді жеңу үшін «Жиһад: саяси исламның ізі» атты кітап жазды, онда ол постисламизмді қыңыр, радикалды және экстремалды исламистермен күресудің қолайлы тәсілі деп санайды. Ол жиһад рухы мен салафит доктринасын мұсылмандарды соғысқа тарту үшін қолданған әдіс ретінде түсіндірді. Оның зерттеулерін қорытындылай келе, по-

стисламизм - жиһад рухы мен салафит ілімінен арылуға бағытталған тағы бір қозғалыс деп қарастыруға болады [5].

Roy (1994) «Саяси исламның сәтсіздігі» атты еңбегінде фундаменталистік ислам мен радикалды мұсылмандардың қазіргі саяси көзқарастағы сәтсіздігін түсіндіреді. Саяси исламның сәтсіздігі исламизмнің шындығына негізделген, ол көптеген исламдық ұрандар ұсынылғанына қарамастан, мұсылман еліне өзгеріс енгізе алмады деп түсіндіреді. Сондықтан, постисламизм – бұл исламизмнің саясат пен экономикада жетілдірілуі үшін парадигманың жаңашылануы деп санайды. Бірақ постисламизм бұл саяси исламизмнің сәтсіздігі деген оймен Bayat келіспеді. Оның пікірінше исламизм сәтсіздікке ұшырамайды, ол өзгереді деп түсіндірді. Сонымен қатар, Burgat та бұл көзқарасты жоққа шығарды, өйткені ол исламисттердің қабілеттерін бағаламайды, сонымен қатар исламисттерді мұсылман еліндегі негізгі саяси қатысушылар ретінде қабылдамайды деп түсіндіреді. Бұл кезеңде «постисламизм» терминологиясы бұлыңғыр және түсініксіз болды, ал исламизмде айтарлықтай өзгерістер байқалмады [6].

Бұл идеяны зерттеушілердің бірі Amin (2010) «Исламизмнен постисламизмге: Пәкістандағы ислам мен қазіргі заман туралы жаңа интеллектуалды дискурсты зерттеу» тақырыбында докторлық диссертациясын қорғады. Бұл докторлық комитеттің мүшесі Bayat болды, ал Amin «постисламизм» терминологиясын ешқандай сын мен талқылаусыз толық қабылдады. Олар постисламизмді исламға және дінге қарсы емес, тек қана зайырлы деп санайды. Ол адам құқықтары мен жеке бостандықтарға баса назар аударғанына қарамастан, диссертациялық зерттеуінің төртінші тарауында ол исламисттердің принциптерін сынға алған, сонымен қатар алтыншы тарауда исламистерге «Ислам мемлекеті» үшін күрестен бас тартып, демократиялық елге көбірек көңіл бөлуді ұсынған [7].

Иылмаз (2011) постисламизмді түрік тарихының мысалы ретінде зерттеді.

Еңбектерінде постисламизм және исламисттердің өз «кемшіліктері» мен «тиісті артықшылықтары» бар екенін көрсетеді. Екі жақтың да демократияны, мемлекетке адалдықты және ұлтшылдықты қолдауға өзіндік көзқарастарын жоққа шығаруға болмайтынын насихаттады. Ол үшін исламизмнің постисламизмге өзгеруі және постисламисттердің қайта исламизмге оралуы өте күрделі мәселе болды, сондықтан ол терминологияның дұрыстығын талқылаудан бас тартты [8].

Постисламизмде зайырлы либерализмді қолдануды ұсынғандардың бірі Musa (2014). Оны «Paradigma baru tentang Politik Islam» (Саяси исламдағы жаңа парадигма) атты жұмысынан толық көре аламыз. Ол исламистердің көзқарасын сынға алып, исламистерге, әсіресе «Пан-Малайзия ислам партиясына (PAS)», Asef Bayat еңбектеріне сүйене отырып, исламдық келбетін постисламизмге өзгертуді ұсынған [9].

Исламизмнің мақсаты – Ислам заңына негізделген Үкімет пен қоғам, яғни «мемлекет» құру. Исламизмдегі ең маңыздысы - капитализм мен социализм сияқты батыстық басқару модельдерінен және экономикалық позициялардан бас тарту. Қазіргі уақытта исламизм негізінен ислам қауымдастығы зайырлылықпен, тұтынушылықпен және материализммен уланған деп мәлімдейді. Осылайша, исламизм – бұл ислам құқығына негізделген реформалар. Негізінде исламизм бұл «зорлық-зомбылық» емес, керісінше бейбіт қозғалыс деп қарастыруға болады. Алайда, көп ғалымдар исламизмді «Хамас», «Хезболла» және «Талибан» сияқты террористік топ деп санайды. (Britannica, 2006; Britannica, 2010) [10, 11].

Musa (2014) және Bahrom (2014) исламизмнің өмір сүруінің негізгі факторы Ислам халифатының құлауымен байланысты деп санайды. Бұл мұсылмандар арасында саяси исламды ілгерілету, барлық саяси және экономикалық мәселелерді шешу үшін дін мәтіндеріне, Ислам идеологиясына және Құдайдың егемендігіне негізделген исламисттік дәлелдерді сынға алды. Сонымен қатар, «Ислам-барлық мәселелердің шешімі» деген исламисттік ұранды сынға алды.

Бұл ұран исламисттік риторика және елдегі діннің ақиқатын монополиялау әрекеті деп санады [12, 13].

Devine order басшылығы Исламизмнің ұрандары мен мұсылман ұлтына қандай формада және шешімдердің қалай қолданылатынын егжей-тегжейлі сипаттайтын сөйлемдердің түсініксіздігі мен белгісіздігі үшін де сынға алынған (Бухари, 2012) [14].

IRF-тің исламизмге қарсы сынына демократиядан, исламистік идеологиядан және идеалды ұрандардан бас тарту кіреді. IRF сонымен қатар Ислам құқығына, әсіресе хуудқа қарсы және Малайзияның федералды Конституциясының негізі ретінде зайырлылықты, адам құқықтарын, бостандық пен теңдікті ұсынады. Бұл сыни әдістер саяси аренада ислам мен ислам заңын қолдайтын және зайырлылық пен либерализм идеологиясын енгізуді ұсынатын қазіргі исламистік сәйкестікке қарсы тұру үшін қолданылды. IRF исламизмнің жаңа тарауын, зайырлылық пен либерализммен үйлесімді постисламизмді ұсынады.

Постисламизмдіскурсыхалықаралық қоғамның назарын аударған кезде, Байат (2005) академиктердің ұсынысына жауап беріп, постисламизм Иранның саяси саласының шындығын қарастыратын нақты әлеуметтік ағым деген қорытындыға келді [15]. Басқа да зерттеушілерге, «мұсылман мемлекетілігі өзгеріп жатыр, исламизм аяқталады және постисламизм деп аталатын жаңа кезең басталды», – деп жауап береді. Ол өзінің постисламизм идеясын келесідей атап өтті:

1. Иранның қазіргі жағдайы мен прогрессивті жобалары жаңа күш пен мүмкіндікке айналуың жолы.

2. Қазіргі жағдай институттарды басқарудағы үлкен сынға түскен және принциптері мен талаптары арасында өзара келісімі жоқ исламизмнің қателіктеріне сүйенеді, бұл үлкен қателік.

3. Прогрессивті жоба – бұл қоғам, саясаткерлер мен зиялы қауым қабылдауы үшін тұжырымдама мен стратегия туралы хабардар болу.

4. Негізгі ұғымдар – діни, құқық, сенім,

бостандық, демократия және адамдарды діндердің қатаңдығы мен ақиқат монополиясынан босату үшін модернизация.

5. Постисламизмнің стратегиялық қозғалыстары – бұл жастардың, студенттердің, әйелдердің және зиялы қауымның күшін біріктіретін әлеуметтік және интеллектуалды стратегиялық қозғалыстар.

Кейінгі зерттулерінде А. Байат сонымен қатар осы елдердегі дамып келе жатқан демократиялық саяси мәдениет пен тәжірибелер исламизмнің жұмсақ нұсқасы немесе постисламизм ретінде қарастырды (Байат, 2013). Постисламизм туралы бірқатар мақалалар жарияланғаннан кейін Asef Bayat бұл ұғымды өзінің «Постисламизм: саяси исламның өзгерген тұлғалары. Исламды демократиялы ету» (2013) кітабында кез келген діннің, соның ішінде исламның мәнінен демократия принциптерін табуға ұмтылатын көзқарастан алшақтайды. Оның пікірінше, әрбір мұсылман қоғамының жағдайы және қоғамдардың демократиядан алатын пайдасы Исламның демократияға айналуының басты себебі болды [16].

Іс жүзінде бұл жаңа пайда болған саяси жүйе «этникалық, моральдық және мәдени құндылықтардың исламдық жүйесі» шеңберіндегі демократиялық және зайырлы идеалдар мен принциптерді қамтитынын білдіреді. Оның айтуынша, постисламизм исламға қарсы немесе зайырлы бола алмайды, бірақ қоғам/мемлекет секуляризациясымен байланысты. Постисламизм саяси реформаны діни реформамен біріктіретін жалпы принциптерді ұсынады. Исламисттік партиялар басымдықтарды кедейлік мәселелеріне, жастар мен гендерлік мәселелерге ауыстырады, сондай-ақ құқыққа негізделген тәсілді қабылдайды (Rana 2017; Бангладештегі постисламизмді талдау: Hossain 2016; Пәкістанда: Amin 2017) [17, 18].

Сонымен қатар, Musa, 2014 жылы постисламизмге бірнеше идеяларды ұсынады:

1. Постисламизм – исламизмнің жаңа кезеңіне өтпелі кезең.

2. Исламизм өзінің «Ислам барлық

мәселелерді шешеді» ұраны сияқты сәтсіздікке ұшырады және оны жаңа тәсілмен, практикалық шешіммен ауыстыру керек.

3. Постисламизм – бұл әлеуметтік, саяси және интеллектуалды салалардағы исламизм қозғалысымен бәсекелесуге арналған жоба.

4. Постисламизм – бұл дін мен саясаттың рөлін шектеу арқылы дінді зайырландыру үрдісі.

5. Постисламизм құқықтарға, инклюзивтілікке, демократияға бағытталған және функционалдық міндеттерді, эксклюзивтілік пен авторитарлықты бекітетін исламизм тәсілінен ерекшеленеді.

6. Постисламизм – бұл жауапкершілікті емес, құқықты арттыру құбылысы, мәтіндер арқылы емес, тарих арқылы және өткенге емес, болашаққа бағытталған.

7. Постисламизм діни бостандық пен азаматтық бостандықтарға баса назар аударады.

Бұл екі автордың көзқарастарынан ортақ келесідей пікірлерді бөліп көрсетуге болады:

- біріншіден, исламизм құлдырауы.

- екіншіден, постисламизм - исламизммен бәсекелесуге арналған жоба.

- үшіншіден, олар құқықтарды, демократияны және бостандыққа бағытталады.

Алайда, екі жағдай да бір-біріне қайшы келеді. Біріншіден, Байат исламизмнің кез-келген кезеңін сынға алады және қабылдамайды, ал Мұса постисламизм деп исламизмнің жаңа кезеңіне баса назар аударады. Екіншіден, Байат зайырлы мемлекеттің қажеттілігін айтпайды және қабылдамайды, ал Мұса зайырлы мемлекеттік тенденцияны бекітеді.

Шын мәнінде, постисламизм идеясы әлі де түсініксіз және бұл шынымен исламдық немесе зайырлы екенін анықтау үшін халықаралық талқылауды қажет етеді. Бірақ постисламизмге мысал ретінде исламизм мен зайырлы көзқарастың үйлесімін қолдайтын Түркияның саяси модельдерін ұсынуға болады. Түркия президенті Речип Тайиб Ердоген Рефах (Әл-ауқат партиясы) және

Фазилет (Ізгілік партиясы) сияқты исламшыл партияларды жоққа шығарғанын және екі партияны да Адалет ве Калкинма Партиясы етіп өзгертті. Бұл исламистердің зайырлы постисламизм деп аталатындығын көрсетеді. Партия саяси исламның «Ислам мемлекеті» үшін күреспейтінін, бірақ демократияны, әділеттілік пен бостандықты, сыбайлас жемқорлыққа, непотизмге қарсы күресті жақтайтынын және кез келген қысымды жоққа шығаратынын көрсетті. Содан кейін зайырлылық пен Ислам заңдарынан бас тартуға негізделген Түркияның бұл саяси моделі постисламизм деп аталатын исламизмнің жаңа бет-бейнесі болды.

Сондықтан IFR зерттеушілері исламисттерге, PAS және барлық реформаторлық партияларға постисламизмді зайырлы көзқараспен қабылдауға және ислам заңы үшін күресіп жатқан мұсылман дінбасыларына қарсы тұруға шақырды. Осылайша, олар түрік саяси моделін, атап айтқанда «Әділет және даму партиясын» ұстануға шақырылды, өйткені бұл діни қызметкерлердің қатысуын қажет етпейтін айқын зайырлы жеңіс [18]. Бұл пікір исламистер зайырлы жүйені қабылдап, Ислам мемлекетімен күрестен бас тартуы керек екенін көрсетеді. Бұл постисламиздегі жаңа тұлғаның мақсаты - исламизмді неосекуляризмге айналдыру [19].

Сонымен қатар, батыс бұқаралық ақпарат құралдары постисламизмді таңдаған және исламистердің неосекуляризмін насихаттайтын түрік моделін жоғары бағалады. Мұстафа Акиол жүргізген зерттеу нәтижесінде либералды Түркия түрік қоғамының Ислам құқығына бейімділігі 21%-дан 9%-ға дейін төмендеді деп мәлімдеді. Шындығында, жиһад даласындағы жиһад идеясы экономикалық жиһадқа айналды, ал роман жанры исламдық және діни популистік шығармалардан зайырлы моральдық құлдырауға көшті. Сонымен қатар, исламисттерде ислам мәдениеті өзгерді, мұсылмандардың өмірі индивидуалистік сипатқа ие болды және мойынсұнушылық сипаты либералды болып өзгерді [20].

Көптеген зерттеушілер IRF-ті либерализммен байланыстыру үшін либерализм контурын анықтады. Зерттеу барысында либерализмнің он контурын анықтады: зайырлылық, абсолютті бостандық, индивидуализм, либералды демократия, рационализм, феминизм, гуманизм, герменевтика, прагматизм және плюрализмді ислам үшін қалыпты және егер ұйымда немесе жеке адамда либерализмнің осы он белгісінің біреуі немесе барлығы болса, ғалымдар оларды дінсіз (кәпір) деп бағалауға болмайтынын айтты.

Алдыңғы зерттеулерден көріп отырғанымыздай, ислам өзінің барлық консерватизмімен және кез-келген жаңалықты «зиянды» деп қабылдамауға бағдарламалануымен бірге көп өзгерістерді қабылдады. Саяси ислам құбылыс ретінде негізінен исламистер мен ұлт-парақтардың ұлт-азаттық және әлеуметтік-азаттық мұсылман халықтарының идеологиялық көшбасшылығы үшін қатаң күресі кезінде пайда болды. Сонымен бірге, олардың аз коммунистер не танымалдылығын жоғалтқан ұлтшылдар болғанына қарамастан, «рухани фактор» және мұсылмандардың белгілі бір бірлігі олардың өсіп келе жатқан діндарлығымен күшейтіліп, исламисттік зайырлы қозғалыстардан жаһандық артықшылықты қамтамасыз етті.

Қорытынды

Жоғарыда жасалған талдау негізінде постисламизм бүгінде зерттеушілер арасында қызығушылық танытып, терең зерттеуден өтуде деп тұжырымдай аламыз. Көптеген исламисттік зерттеушілер «қалыпты исламистік» «постисламизм» деп атаған болса, кейбір авторлар «постисламизмді» «қалыпты исламизмнің» ең дамыған нұсқасы ретінде қарастырды.

«Постисламизм» анықтамасына жасалған шетелдік ғылыми әдебиеттерге тарихнамалық шолу нәтижесіне сәйкес «исламизм» идеясының қазіргі уақытта көптеген трансформациядан өтіп жатқаны анықталды. Ол «исламизм»

идеясының эволюциялық дамуындағы трансформациялық өзгерістерді бірнеше кезеңдерге біріктіруге болады:

Бірінші кезеңде саяси исламның/исламизмнің шетелдік ғылыми еңбектердегі танымалдылығының өсуімен қатар оның радикалды құрамдас бөлігінің өсуі байқалады. Батыс зерттеушілері исламистік идеяларды кем дегенде консервативті (исламның «алтын ғасырына» шақыратын, соның ішінде қарулы әдістермен) және қалыпты (заңды әдістермен саяси билік үшін күресетін) деп бөлуге мүмкіндік беретін ерекшеліктерді анықтады. Қалыпты исламистік идеялар Ислам мемлекетін құруға қатысты негізгі мақсатқа жете алмаған исламизмді алмастыратын постисламизм түрінде дамыды.

Екінші кезеңде исламизмнің радикалды құрамдас бөлігінен басқа, аймақты исламистік негізде шоғырландыру идеясының сәтсіздігі және жекелеген мемлекеттерде исламизмнің көптеп таралуы;

Үшінші кезең идеологиялық модель ретінде исламизмнің одан әрі дамуына қатысты жаңа тәсілдерді қамтиды. Бұл, ең алдымен, постисламизм және неоисламисттік көзқарастар. Исламизмнің радикалдануына баса назар аударылуда. Исламизмнің демократия элементтерімен үйлесуі негізделеді. Исламизмді зерттеу мәселесінде жинақталған тәжірибені жүйелеу әрекеті байқалады.

Әдебиеттер тізімі

1 Amin H. From Islamism to Post-Islamism: A Study of a New Intellectual Discourse. – Pakistan, 2010. – P. 148.

2 Burgat F. Face to Face With Political Islam // International Journal. – 2003. – Т. 58. – №. 3. – P. 34-45.

3 Islamism and Democracy: the Charms of Turkey // [Elektronды resurs] URL: <http://irfront.net/post/events/roundtable-discussion-on-islamism-and-democracy-lessons-from-turkey/>. (Qaralған kuni: 04.04.2023).

4 Bajat A. The Coming of a Post-Islamist Society // Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East. – 1996. – Т. 5. – №. 9. – P. 43-52.

5 Kepel' G. Jihad: The Trail of Political Islam. – London, Universitet Garvard, 2002. – P. 464.

6 Roj O. The Failure of Political Islam Revisited. – London, Universitet Garvard, 1994. – P. 74.

7 Tomas L. In Turkey's Example, Some See Map for Egypt // *The New York Times*. – 2011. – Т. 5.

8 Otman M.A., Bojman S.N. Political Islam in Islamism and Post Islamism: A Study on Islamic Renaissance Front (IRF) // *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. – 2018. – Т. 8. – №1. – P. 686-704.

9 Britannika. The British Encyclopedia of World Religions. – Chikago, Encyclopedia Britannica Inc, 2006. (in Engl).

10 Britannika. The Britannica Guide to Political and Social Movements That Change the Modern World. – New York: Britannica Educational Publishing, 2010.

11 Bahrom H. PPSMI and inequality of opportunity // [Jelektrondy resurs] URL: <http://irfront.net/post/articles/renungan-ke-atas-kesamarataan-peluang-yang-adil/> (Qaralghan kuni: 08.04.2023).

12 Musa A.F., Rahman A.F. Lessons From Turkey for Muslim Democrats in Russsia // [Jelektrondy resurs] URL: <http://www.malay-siakini.com/letters/233128>. (Qaralghan kuni: 26.03.2023).

14 Bayat A. What is Post-Islamism?. ISIM

Review. – Leiden: International Institute for the Study of Islam in the Modern World, 2005. – P. 98-105.

15 Bayat A. Post-Islamism: The Changing Faces of Political Islam. – Oxford and New York, Oxford University Press, 2013. – 368 p.

16 Hossain A. A. 2016. Islamism, Secularism and Post-Islamism: the Muslim World and the Case of Bangladesh. – *Asian Journal of Political Science*. – 2016. – №24(2). – P. 214-236.

17 Rana M.A. Non-Fiction: The Failed Rationalist // [Jelektrondy resurs] URL: <https://www.dawn.com/news/1347016>. (Qaralghan kuni: 25.03.2023)

18 Amin H. Post Islamism: Pakistan in the Era of Neoliberal Globalization. – Lahore6 International Islamic University, 2017.

19 Rahmat A.F. Wacana Negara Ideal. Wacana Pemikiran Reformis. – Kuala Lumpur, Islamic Renaissance Front, 2012. – P. 65-74.

20 Akjol M. The Turkish Mode: Marching to Islamic Liberalism // *Cairo Review*. – 2012. – № 4 // [Jelektrondy resurs] URL: <http://www.aucegypt.edu/GAPP/CairoReview/Lists/Articles/Attachments/150/CR4-Akyol.pdf> (Qaralghan kuni: 10.04.2023).

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

Нагима Жаулыбаевна Байтенова профессор, философия ғылымдарының докторы, Эл-Фараби Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан. email: zhanat52@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-7353-0457

Жұлдыз Гайфурқызы Жорабек PhD докторант, Эл-Фараби Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: 00077-94@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-2317-3778

Нагима Жаулыбаевна Байтенова профессор, доктор философских наук, Казахский Национальный Университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: zhanat52@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-7353-0457

Жұлдыз Гайфурқызы Жорабек PhD докторант, Казахский Национальный Университете им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: 00077-94@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-2317-3778

Nagima Baitenova Professor, Doctor of Philosophical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: zhanat52@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-7353-0457

Zhuldyz Zhorabek PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: 00077-94@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-2317-3778